TRANSITIE COALITIE VOEDSEL

DE KANSEN VAN VOEDSEL- EN LANDBOUWBELEID VOOR GEMEENTEN

www.transitiecoalitievoedsel.nl

DE KANSEN VAN VOEDSEL- EN LANDBOUWBELEID VOOR GEMEENTEN

Als het gaat over ons eten wordt vaak gezegd dat het individuele keuzes zijn, waarin de overheid zich niet moet mengen. Dat de commercie voortdurend onze voedselkeuzes beïnvloedt, wordt vaak vergeten. Dat gemeenten ook een belangrijke rol spelen in een gezonde voedselomgeving landt langzaam maar zeker. En dat dit veel kansen oplevert voor gemeenten en hun inwoners, ondernemers en hun leefomgeving wordt ook steeds scherper voor gemeentebesturen. Zeker ook omdat maatschappelijke organisaties van burgers en boeren daar steeds luider om vragen.

Voor gemeenten is voedselbeleid nieuw en de combinatie met landbouwbeleid wordt nog maar in enkele gemeenten gemaakt. Via het omgevingsplan kunnen gemeenten belemmeringen wegnemen en ruimte creëren voor toekomstbestendige landbouw.

In deze handreiking vind je informatie over wat voedsel- en landbouwbeleid kan behelzen, aan welke wettelijke opgaven dit kan worden gekoppeld, voorbeelden van andere gemeenten en wet- en regelgeving rond voedsel en landbouw binnen gemeentegrenzen. Verder lees je hoe je kunt beginnen, ook als er (nog) geen politieke opdracht ligt. Aan de slag!

INHOUDSOPGAVE

01 **Waarom gemeentelijk voedsel- en landbouwbeleid?** 05

Wettelijke opgaven en maatschappelijke oproep 07

02 **Wat gemeentelijk voedsel- en landbouwbeleid kan omvatten** 09

03 **Aan de slag** 11

04 **Andere rol en leren** 14

05 **Wat je kunt doen per thema** 16

1. Gezonde voedselomgeving en toegang tot gezond en betaalbaar voedsel 16
2. Korte ketens 19
3. Gebiedsprocessen op gemeentelijk en regionaal niveau 21
4. Grond- en pachtbeleid 23
5. Multifunctionele landbouw en ruimtelijke ontwikkeling 26

06 **Verdieping** 28

Verdieping 1 | Voorbeelden van andere gemeenten 28

Verdieping 2 | Kennisvergaring en –netwerken 28

Verdieping 3 | Navigeren tussen/met verschillende bestuurslagen 33

Verdieping 4 | Provinciale instrumenten voor gemeenten 34

1. Beleidskaders en strategische agenda's
2. Subsidies en financiële instrumenten
3. Netwerken en kennisprogramma's
4. Gebiedsgerichte en ruimtelijke instrumenten

Verdieping 5 | Nationale instrumenten voor gemeenten 39

1. Beleidsmatige en strategische instrumenten
2. Financiële instrumenten
3. Praktische en juridische instrumenten

Verdieping 6 | EU instrumenten voor gemeenten 43

1. Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB)
   a. leader
   b. projectsubsidies
2. EU Structuurfondsen en Innovatieprogramma's
   - Efro
   - Horizon Europe
   - ESF+
3. Wettelijke en beleidsmatige Kaders

Verdieping 7| Internationale ontwikkelingen 47

Verdieping 8 | TransMissie 48

- De theorie en het model in het kort

Bronnenlijst 49

TRANSITIE COALITIE VOEDSEL

www.transitiecoalitievoedsel.nl

1. WAAROM GEMEENTELIJK VOEDSEL- EN LANDBOUWBELEID?

Nederland staat voor grote maatschappelijke opgaven. De gezondheid van burgers staat onder druk. Enerzijds door de toename van chronische dieet- en leefstijl gerelateerde ziekten en de toename van overgewicht, anderzijds door de gezondheidsrisico's en overlast in de leefomgeving van intensieve landbouw op omwonenden.

Daarnaast staat onze leefomgeving onder druk door klimaatverandering, verlies van biodiversiteit, te veel stikstof, en verslechterde waterkwaliteit. De landbouw speelt hierin een grote rol: gemiddeld 54% van het Nederlandse landoppervlak is bestemd voor landbouw.

Het wetenschappelijke EAT-Lancet rapport (2025) geeft aan dat in de manier waarop wij ons voedsel produceren en in wat wij eten drastische veranderingen nodig zijn.

Ook maken geopolitieke spanningen onze voedselvoorziening kwetsbaar. Voedselzekerheid is niet langer gegarandeerd.

KOPPELKANSEN VOOR GEMEENTEN

Juist gemeenten kunnen een rol spelen in de transitie naar een duurzaam, gezond, eerlijk en weerbaar voedsel- en landbouwsysteem als bestuursniveau dat het dichtst bij burgers staat. Voedsel en landbouw raken aan de kern van vele gemeentelijke beleidsdomeinen: van gezondheid en welzijn, tot sociale cohesie, klimaatadaptatie, voedselzekerheid, circulariteit en de lokale economie. Er liggen volop koppelkansen (zie tabel 1.1).

Een groeiend aantal gemeenten zet daarom in op lokaal voedselbeleid, als kapstok om deze opgaven integraal aan te pakken en veelal samen met inwoners en ondernemers. In een enkele gemeente wordt al de combinatie gemaakt van voedsel- en natuurinclusief (stads)landbouwbeleid. Zo kunnen gemeenten via de Omgevingswet en het omgevingsplan belemmeringen wegnemen en ruimte creëren voor toekomstbestendige landbouw.

Tabel 1.1 Maatschappelijke opgaven en kansen voor een gemeentelijke aanpak

Maatschappelijke opgave	Voorbeeld van aanpak voor gemeenten
Volksgezondheid	Het inrichten van een gezonde voedselomgeving (o.a. nabij scholen en sportplekken) en het stimuleren van gezonde eetgewoonten (o.a. educatie voor jong en oud en gezonde maaltijden mogelijk maken op scholen en in wijken). Het minimaliseren van het gebruik van gewasbestrijdingsmiddelen.
Sociale cohesie, inclusie & participatie	Ruimte en ondersteuning bieden aan voedsel-verbindingsplekken, gemeenschapslandbouw, stadslandbouw en buurtmoestuinen als instrumenten voor gezondheid en welzijn, ontmoeting, participatie en educatie. Schooltuinen (op groene schoolpleinen/ schooltuin- en volkstuincomplexen) en moestuincoaches faciliteren.
Klimaat & Water	Het bevorderen van klimaatadaptieve landbouw in het landelijke gebied van gemeenten (minder uitstoot broeikasgassen, meer waterberging) en beschermen/herstellen van de bodemkwaliteit. Het stimuleren en faciliteren van stadslandbouw, gemeenschaps-, buurttuinen en in stand houden van volkstuinen. Ook voor de biodiversiteit.
Biodiversiteit	Het faciliteren van de transitie naar natuurinclusieve landbouw en de aanleg van voedselbossen en landschapselementen. Beperken van natuurschrale landbouw en schrale agrarische natuur. Ruimte maken voor groene buurtmoestuinen.
Bodem en grond	Het faciliteren (ruimte bieden en regeneratieve afspraken vastleggen in pachtcontracten) van regeneratieve, natuurinclusieve landbouw om de bodem gezond te maken.
Lokale Economie	Het creëren van duurzame korte voedselketens die de agrariër een eerlijke prijs en de consument verse, lokale producten bieden. Met het eigen inkoopbeleid hierin het goede voorbeeld geven.
Voedselzekerheid	Het verhogen van de weerbaarheid van gemeenten in geval van een grote crisis (door uit de hand lopende geopolitieke spanningen, klimaatproblemen, of een virus zoals Covid), waardoor een voedseltekort kan ontstaan. Zeker relevant bij hoge concentraties inwoners. De duurzame korte keten kan ook bijdragen aan meer voedselzekerheid, zie ook de groeiende afname van lokale en regionale boeren tijdens Covid.
Voedselverspilling (afvalscheiding, circulariteit)	Verminderen van voedselverspilling in de laatste schakels van de ketens (consument, winkels/horeca/instellingen/ evenementen, catering binnen gemeenten). Dit levert ook minder afval op.

WETTELIJKE OPGAVEN EN MAATSCHAPPELIJKE OPROEP

De opgaven uit tabel 1.1 komen bij jouw gemeente terecht via een breed scala aan beleidskaders. De Omgevingswet vraagt bijvoorbeeld van gemeenten in een visie vast te leggen hoe de fysieke leefomgeving en het buitengebied worden ingevuld, inclusief landbouwgrond. De Natuurherstelwet vereist daarnaast dat gemeenten inzetten op biodiversiteitsherstel en een groene gemeente.

Daarnaast roepen maatschappelijke organisaties* gemeenten op in te zetten op:

- Gemeentelijk voedsel- en landbouwbeleid met een uitvoeringsagenda en budget
- Gezonde voedselomgeving, voedseleducatie en toegang tot gezond en betaalbaar voedsel
- Duurzame korte ketens
- Gebiedsprocessen op gemeentelijk en regionaal niveau
- Grond- en pachtbeleid, toegang tot grond en natuurinclusief boeren
- Multifunctionele landbouw en ruimtelijke ontwikkeling

In heel veel gemeenten werken voedselinitiatieven (burgers, boeren en makers) al aan stukjes van de toekomst. Zij hebben aandacht en ruimte nodig om te groeien en een grotere rol te kunnen spelen in een gezonde en leefbare gemeente.

**Het Groenboerenplan schreef een manifest n.a.v. een enquête onder ruim 5000 betrokken burgers. Ook Slow Food, Bionext, TAPP-Coalitie en Caring Movement schreven aanbevelingen voor gemeenten, evenals verschillende Voedselraden/netwerken waaronder Tilburg, Den Haag, Haarlem en Ede. Deze oproepen van 20 organisaties zijn gebundeld gepresenteerd tijden het Nationaal Voedselberaad in april 2026, met de uitnodiging aan gemeenten om dit beleid te maken in co-creatie met bewoners, boeren en lokale voedselinitiatieven.*

MKBA: WAARDE VAN VOEDSELINITIATIEVEN

Een verkennende maatschappelijke kosten en baten analyse (MKBA) van de gemeente Amsterdam (2025) toont aan dat het ondersteunen van lokale voedselinitiatieven(van sociale restaurants tot stadslandbouw) zeer waardevol is. De 32 onderzochte initiatieven in een wijk bereiken zo'n 1900 minimahuishoudens en leveren ongeveer €15 miljoen maatschappelijke waarde op per jaar, tegenover ongeveer €1,70 miljoen jaarlijkse kosten. Deze MKBA biedt ook een verkenning van 14 interventies voor continuïteit, opschaling en structurele borging.

De gemeente Amsterdam zet ook in op 70 procent plantaardig in de eigen catering. Daarnaast zijn afspraken gemaakt met onder meer onderwijsinstellingen en zorgverleners om het voedselaanbod voor personeel gezonder en plantaardiger te maken.

TRANSITIE COALITIE VOEDSEL

2. WAT GEMEENTELIJK VOEDSEL- EN LANDBOUWBELEID KAN OMVATTEN

In een voedselvisie leggen gemeenten vast hoe lokaal wordt omgegaan met voedsel en de voedselomgeving. Deze afspraken vormen het fundament voor verdere acties op deze thema's.

Landbouwbeleid wordt vastgesteld op verschillende bestuursniveaus: Europees, nationaal, provinciaal. Lokaal landbouwbeleid wordt veelal vastgesteld via andere processen, zoals het Plan Landelijk Gebied in samenwerking met de provincie. In een enkele gemeente of regio wordt al de combinatie gemaakt van voedsel- en natuurinclusief (stads)landbouwbeleid.

De invulling van de voedsel- en landbouwvisie moet passen bij jouw gemeente. Misschien hebben jullie geen landbouwgrond, maar kun je binnen de gemeentegrenzen wel ruimte maken voor stadslandbouw. Toegang tot gezond en betaalbaar eten en een groene, gezonde en sociale voedsel- en leefomgeving past in alle gemeenten.

Gemene delers die in visies terugkomen zijn:

Gezonde voedselomgeving: afbouwen van ongezond voedsel in en nabij scholen, ruimte voor en ondersteuning van voedselinitiatieven, zoals voedselverbindingsplekken (buurtmoestuinen, aanschuiftafels, stadslandbouwprojecten, voedselhubs).

Educatie: gezond voedselgedrag voor jong en oud, schoolmaaltijden, schoolmoestuinen.

Voedselverspilling: voorkomen en verminderen bij bewoners, horeca en instellingen.

Korte ketens: samenwerking stimuleren tussen productie, verwerking en detailhandel, horeca, evenementen.

Gemeentelijk inkoopbeleid: biologisch en korte keten eten in de eigen kantines. Stel soortgelijke eisen aan organisaties die gemeentelijke subsidies krijgen.

Weerbaarheid/ voedselzekerheid: scenario's voor grote crises (oorlog, virussen ed.) voor de voedselvoorziening. Denk ook hierbij aan stimuleren korte keten. Tijdens de Coronacrisis trokken veel bewoners naar het buitengebied om voedsel te kopen bij de boerderij(winkels).

Gemeentelijk inkoopbeleid: biologisch en korte keten eten in de eigen kantines. Stel soortgelijke eisen aan organisaties die gemeentelijke subsidies krijgen.

Langere pachtcontracten met voorwaarden voor duurzaam grondgebruik om het herstel van de bodem mogelijk te maken.

Afbouw ongewenste landbouwpraktijken, bijvoorbeeld door ruimere spuitvrije zones langs bebouwd gebied te eisen.

3. AAN DE SLAG

Mogelijk ligt er een opdracht vanuit een politiek akkoord om een voedsel- (en landbouw)visie op te stellen. Veelal komt dit voort uit lobby van betrokken inwoners. Zij kunnen je op weg helpen. Heb je geen politieke opdracht, maar zie jij wel kansen voor voedsel in jouw gemeente? Ook dan kun je de bestaande lokale initiatieven ondersteunen en werken aan meer draagvlak binnen jouw gemeente en onder collega's. Hoe? Dat lees je in dit hoofdstuk. In hoofdstuk 5 lees je wat je kunt doen per thema.

- **MAAK EEN INVENTARISATIE**

  Onderzoek wat er al gebeurt aan lokale voedselinitiatieven (denk aan buurtmaaltijden, buurtmoestuinen, volkstuinen, voedselhubs) en bij lokale boeren en makers, bij natuurorganisaties en instellingen, in het onderwijs. En maak een analyse, bijvoorbeeld op basis van het TransMissie-model (zie Verdieping 8). Hiermee bepaal je waar de gemeente op dit moment staat (welke fase) in de transitie. Of benut de QuickScan van het Europese project Food Trails (zie Verdieping 3). Deze geeft inzicht en biedt heldere richtlijnen voor ambtenaren en bestuurders die aan de transformatie van het voedselsysteem van hun stad werken.

Identificeer in welke beleidsdomeinen uitgaven relateren aan landbouw en voedsel (denk aan tabel 1.1). Hoe kun je kansen creëren door deze domeinen beter af te stemmen via voedsel en landbouw als integrale thema's?

Zoek gelijkgestemden binnen andere gemeenteafdelingen. Er gebeurt al meer dan je denkt.

Bepaal daarbij de focus: wat vindt jouw gemeente belangrijk voor de inwoners en ondernemers?

- **CREËER DRAAGVLAK**

  Breng betrokkenen bij elkaar en als dat er nog niet is: bouw aan een voedselnetwerk met initiatieven en organisaties (denk ook aan zorg en welzijn, armoede, participatie, natuur, onderwijs, horeca, boeren en andere ondernemers). Organiseer kennissessies, werkbezoeken, gesprekstafels. Nodig ook raadsleden en collega's uit. Laat iedereen meedenken over een lokale visie en beleidsplan.

  Stimuleer en ondersteun de oprichting van een Voedselraad. Een Voedselraad werkt als burgerinitiatief met burgers, boeren, ondernemers en maatschappelijke organisaties aan een gezond en duurzaam voedselsysteem in een gemeente of regio en helpt met bedenken van (nieuwe) oplossingen. Zij zijn de echte experts.

  Bepaal in cocreatie hoe een voedsel- en landbouwvisie in jouw gemeente eruit kan zien. Doe het samen: het gaat over ons eten, onze gezondheid en leefomgeving!

- **VAN VISIE NAAR BELEID**

  Vertaal de visie naar beleid en een uitvoeringsagenda met een begroting (waar mogelijk uit meerdere domeinen), ontwikkel heldere doelen en vertaal deze naar een monitoringssysteem.

  Financiering is mogelijk ook te vinden bij diverse domeinen: het lokale preventie- en sportakkoord, gezondheidsbeleid, participatie-, afval- en groenbeleid.

- **ONTDEK MOGELIJKHEDEN BINNEN HET BESTAANDE**

  De Omgevingswet biedt mogelijkheden om te experimenteren met bestemmingen voor lokale voedselinitiatieven en (stads)landbouw. Het ondersteunen van lokale initiatieven zodat zij kunnen starten, dan wel opschalen, is van groot belang voor de voedseltransitie.

  Omgevingsvisie: zorg dat de voedsel- en landbouwvisie aansluit op de Omgevingsvisie en dat relevante onderdelen worden opgenomen in de Omgevingsvisie en het omgevingsplan.

- **KIJK OOK BUITEN DE GEMEENTEGRENZEN**

  Provinciaal: Bekijk de provinciale beleidskaders op gebied van voedsel en landbouw en de domeinen die hieraan relateren. Inventariseer hoe en onder welke voorwaarden de provincie kan ondersteunen met (co-)financiering.

  Landelijk: Haak aan bij landelijke strategieën. Denk aan de nationale eiwitstrategie, het programma Natuur, en regiodeals.

  Europees: Maak een inventarisatie van welke EU-instrumenten in de gemeente ingezet kunnen worden.

  Meer informatie vind je in Verdieping 4-6.

- **KENNIS EN PARTNERS**

  Maak gebruik van de kennis van collega's in andere gemeenten waar al voedsel- en landbouwbeleid is gerealiseerd. Je hoeft het niet alleen te doen. Er zijn verschillende organisaties en instanties die jou en jouw collega's ondersteuning kunnen bieden. In Verdieping 2 vind je organisaties met informatie of die je kunnen helpen. Lees hierover ook meer in het volgende hoofdstuk.

4. ANDERE ROL EN LEREN

Gemeentelijk voedsel- en landbouwbeleid is relatief nieuw en vraagt om het doorbreken van de verkokering van domeinen (zie ook tabel 1.1). Dat betekent dat je al doende moet leren, in de praktijk en van elkaar. Bovenal vraagt het van jou als ambtenaar een proactieve, faciliterende en verbindende rol. De stappen hieronder helpen daarbij.

STAP 1: BEWUSTWORDING EIGEN ROL EN POSITIE

Besef welke rol je als gemeenteambtenaar speelt in de voedsel- en landbouwtransitie en waar de mogelijkheden liggen: welke bewegingsruimte is er al? En waar of hoe kun je die creëren? Wees je bewust van de volgende uitgangspunten:

1. Gemeenten hebben te maken met grote opgaven op het gebied van gezondheid en welzijn, sociale cohesie, klimaatadaptatie, biodiversiteit, lokale economie. Aandacht voor voedsel biedt een oplossing. Gemeenten beschikken ook over unieke, krachtige instrumenten om de regie te nemen. Zie meer bij Verdieping 4-6.

2. Als ambtenaar heb je meer handelingsperspectieven dan je je mogelijk realiseert. Bij elk thema kun je verkennen welke rol de gemeente zou willen of kunnen innemen:

- **Stimulerend**: subsidies, matchmaking, opdrachten geven.
- **Faciliterend**: ruimte bieden, vergunningen versoepelen, netwerken ondersteunen.
- **Regulerend**: via regelgeving, inkoopbeleid of kaders sturen.
- **Participerend**: actief meedoen in initiatieven of in co-creatie met burgers/bedrijven.

STAP 2: LEER VAN EN WERK SAMEN MET ANDEREN

I**n Nederland:** Anno 2026 telt Nederland bijna 20 gemeenten met voedselbeleid. Ga bij hen te rade: wat werkt wel en niet: welke lessen kunnen ze delen? Een actueel overzicht vind je op Voedselraden.nl. Daarnaast kun je kennis vinden bij tal van netwerken, platforms en organisaties, zie ook Verdieping 2.

Buitenland: Ook buiten Nederland groeit het aantal gemeenten met voedselbeleid. In internationale netwerken wisselen gemeenten kennis uit over bruikbare instrumenten en oplossingen. Eurocities, het Milan Urban Food Policy impact, FoodClick, EFUA, en FoodCityBoost zijn voorbeelden van dit soort netwerken, veelal met inbreng van Nederlandse gemeenten en kennisinstellingen, die zich specifiek richten op (stads)landbouw, voedsel en groen. Zie ook Verdieping 7.

STAP 3: VIND JE WEG TUSSEN (BELEIDS)INSTRUMENTEN EN FINANCIERINGSMOGELIJKHEDEN

Er bestaan tal van EU (GLB), nationale of provinciale regelingen, instrumenten en financieringsmogelijkheden die je in kunt zetten voor lokaal voedsel- en landbouwbeleid, of voor projecten en uitvoering van dat beleid. Bij een aantal hiervan kun je als gemeente direct financiering aanvragen.

Je kunt ook jouw kennis over die regelingen inzetten om niet-overheidsorganisaties te ondersteunen in toegang tot die regelingen. Voor hen is het vaak ingewikkeld om daar wegwijs in te worden.

Meer weten?

- In Verdieping 1 vind je gemeenten en provincies met voedsel- en landbouwbeleid.
- In Verdieping 2 vind je een overzicht van beschikbare kennis en (internationale) netwerken.
- In Verdieping 3 vind je een handig canvas (het Multilevel Governance Grid) om te navigeren in beschikbare beleidsinstrumenten en -kaders.

En verder vind je een aantal beleids- en strategische kaders en financiële instrumenten relevant voor gemeentelijk voedsel- en landbouwbeleid per overheidslaag:

- Verdieping 4 Provinciaal
- Verdieping 5 Landelijk
- Verdieping 6 Europees

5. WAT JE KUNT DOEN PER THEMA

Naast hiervoor genoemde algemene stappen, vragen de voedsel- en landbouwthema's om een specifieke aanpak. Per thema vind je in dit hoofdstuk relevante beleidskaders, mogelijkheden om concreet te beginnen, financiële instrumenten en potentiële samenwerkings- en kennispartners.

5.1 Gezonde voedselomgeving en toegang tot gezond en betaalbaar voedsel

Onze voedselomgeving bepaalt wat we eten. Daaronder valt het eetaanbod in het straatbeeld, en is onze portemonnee en sociaaleconomische positie leidend. In arme buurten zijn bijvoorbeeld twee keer zoveel aanbieders van ongezond voedsel te vinden als in rijke buurten. Dat raakt direct aan gezondheid, welzijn en gelijke kansen van inwoners. Bekijk de feiten die door de City Deal Gezonde en Duurzame voedselomgeving zijn verzameld.

Door te sturen op minder verleidingen in de woon- en schoolomgeving, en op een gezond voedselaanbod dragen gemeenten direct bij aan de gezondheid van hun inwoners. Gezond en betaalbaar eten voorkomt of vermindert obesitas en diabetes en andere ziektes. Wanneer dit voor iedere inwoner beschikbaar is, worden gezondheidsverschillen kleiner en verlagen de zorgkosten op de lange termijn.

TER VOORBEREIDING

Inventariseer het voedselaanbod in jouw gemeente en de locaties. Zitten er veel snackbars dicht bij een school, of in een wijk waar de inwoners minder gezond zijn dan de rest van de gemeente? Wat zijn de afspraken rond reclames? En met evenementen en de catering? Hoe zit het in de omgeving en de kantine van sportclubs? Kijk ook welke partijen betrokken zijn bij bewegen en gezondheid in de wijken. Vaak is er wel beleid voor bewegen, maar niet voor wat er daarvoor en daarna wordt gegeten. Breng ook in kaart wat er al wel gebeurt aan buurt/wijkmoestuinen, volkstuinen, en buurtmaaltijden. Deze kunnen bijdragen aan de gezonde voedselomgeving en toegang tot een gezonde maaltijd.

AANPAK

Bekijk de mogelijkheden via ruimtelijke ordening, vestigingsbeleid, vergunningen en samenwerkingen met lokale partners. Denk aan:

- Eisen stellen aan evenementen om een gezond voedselaanbod te bieden, via vergunningen en subsidies.
- Welke categorie horeca zich ergens mag vestigen vastleggen in het omgevingsplan.
- Reclames weren voor ongezond eten, drinken of vlees via de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) en contracten.

De City Deal Gezonde en duurzame voedselomgeving zet diverse instrumenten op een rij.

Doe het samen: Om samen met inwoners te komen tot de inrichting van de gezonde voedselomgeving van de toekomst heeft de City Deal samen met ZonMw een toolbox ontwikkeld. Een voedselnetwerk of Voedselraad helpt om ook tijdens de uitvoering van het beleid praktische adviezen en ideeën te krijgen en het contact met de inwoners en voedselinitiatieven te onderhouden.

Maak ruimte voor voedselverbindingsplekken: Voor de toegang tot gezond en betaalbaar voedsel en de sociale samenhang en leefbaarheid in buurten, kunnen gemeenten ruimte maken voor groene buurtmoestuinen. Ook kun je als gemeente aanschuiftafels met gezonde maaltijden en kookworkshops stimuleren en faciliteren in bijvoorbeeld wijkcentra. Deze voedselverbindingsplekken dragen bij aan het herstel met ons voedsel en met elkaar. Het zijn plekken 'Waar gezondheid gebeurt' (veldonderzoek Zuid-Holland).

Verdiep je in voedsel als basisvoorziening: Public Food werkt met onder meer steun van de provincie Zuid-Holland aan een programma Voedsel als basisvoorziening, net als water en openbaar vervoer dat voor iedereen toegankelijk is. In Rotterdam Zuid en Amsterdam is het eethuis Mensa Mensa een voorbeeld van een basisvoorziening voor betaalbaar gezond eten in de wijk.

Voor de jeugd zijn veel interventies mogelijk. Denk aan schoollunches (het Jeugdeducatiefonds heeft hiervoor budget), gezonde school- en sportkantine (landelijke programma's zoals de Gezonde Schoolaanpak), voedseleducatie via lokale natuur- en duurzaamheidscentra en Jong Leren Eten en MBO-challenges o.a. rond voedselverspilling, schooltuinen (Alliantie Schooltuinen heeft stappenplan voor gemeenten), het JOGG-programma Gezonde Jeugd Gezonde Toekomst en JOGG Team Fit rond sportkantines en buurthuizen.

FINANCIERING

Kijk voor financieringsmogelijkheden bij de diverse domeinen waar een gezonde voedsel- en leefomgeving positieve impact heeft, bijvoorbeeld het lokale preventie- en sportakkoord, gezondheids- en participatiebeleid.

KENNIS EN PARTNERS

In de praktische handreiking Naar een gezond, eerlijk en duurzaam voedselsysteem van de City Deal Gezonde en Duurzame Voedselomgeving en JOGG Gezonde Jeugd Gezonde Toekomst vind je meer informatie en praktische voorbeelden van toepassingen in gemeenten. Meer kennis- en maatschappelijke partners vind je onder Verdieping 2.

Speelveld voor uitvoering/partners: voedselinitiatieven, gezondheids- en welzijnsorganisaties, zorg- en onderwijsinstellingen, horeca, sportverenigingen.

5.2 Korte ketens

In korte ketens nemen burgers, ondernemers en organisaties zo direct mogelijk producten af bij boeren, het liefst lokaal of regionaal. De EU hanteert de volgende definitie: ‘Een korte voedselketen is een toeleveringsketen met een beperkt aantal marktdeelnemers die zich inzetten voor samenwerking, lokale economische ontwikkeling en nauwe geografische en sociale betrekkingen tussen voedselproducenten, verwerkers en consumenten. Korte ketens zijn gebaseerd op vertrouwen en transparantie, een eerlijke prijs voor boer en burger, en versterken potentieel de regionale weerbaarheid.’

Met het stimuleren van duurzame korte ketens, dragen gemeenten direct bij aan de lokale economie, aan duurzaamheid en aan de gezondheid van inwoners. Regionaal verbonden (korte) voedselketens versterken daarbij de relatie tussen boer en burger. Boeren en producenten in de korte keten staan midden in de maatschappij. Burgers zien direct waar hun eten vandaan komt en hoe het gemaakt wordt.

TER VOORBEREIDING

Identificeer (bijvoorbeeld samen met de Voedselraad, de lokale agrarische organisatie of een ondernemersvereniging) welke korte keten initiatieven en lokale voedselinitiatieven al bestaan binnen de gemeente. Onderzoek met deze initiatieven wat zij nodig hebben om de korte keten te versterken binnen de gemeente.

AANPAK

Lokale markten: creëer fysieke plek voor de verkoop van lokale geproduceerde producten (bijvoorbeeld op de weekmarkt of op terreinen bij supermarkten.

Ondersteun boeren met regelgeving zodat zij hun producten direct mogen gaan verkopen op hun erf. Zie Een de handreiking van de VNG met mogelijkheden en opties om multifunctionele landbouw te regelen in het nieuwe omgevingsrecht voor gemeenten.

Duurzaam inkopen: Benut het gemeentelijk inkoopbeleid voor korte keten-, biologische- en plantaardige catering in de eigen restaurants, bij bijeenkomsten, personeels- en relatiegeschenken. En stimuleer sportclubs, instellingen, bedrijven en evenementen om voor hun catering te kiezen voor lokaal en duurzaam geproduceerd voedsel. Daardoor krijgen ondernemers in de korte keten een directe afzetmarkt, meer massa en een eerlijk verdienmodel. Maak daarbij zichtbaar dat lokaal is ingekocht.

Lokale subsidies en stimuleringsregelingen: introduceer subsidies en stimuleringsregelingen voor lokale voedselinitiatieven, educatieprojecten, voedselbossen of korte ketens.

FINANCIERING

Gemeenten kunnen lokale projecten koppelen aan EU-fondsen (bijv. LEADER, GLB) of landelijke regelingen voor duurzame landbouw en korte ketens.
Zie ook Verdieping 4 – 6.

KENNIS EN PARTNERS

Kennis en inspiratie vind je onder meer bij het Groenboerenplan en LTO Multifunctionele Landbouw. Meer kennis- en maatschappelijke partners vind je onder Verdieping 2.

Speelveld voor uitvoering/partners: boeren, producenten, winkeliers en horeca, lokale voedselcoöperaties, zorg- en onderwijsinstellingen, bedrijfsleven, logistieke partners.

5.3 Gebiedsgericht samenwerken op gemeentelijk en regionaal niveau

In een gebiedsproces werken verschillende actoren samen om de grote maatschappelijke opgaven, bijvoorbeeld verbetering van de waterkwaliteit of biodiversiteitsherstel, te vertalen naar een specifiek gebied. Ieder gebied is namelijk anders: veenweidegebied vraagt om andere oplossingen dan de hoge Drentse zandgronden.

De verschillende actoren zijn bestuurders, boeren, lokale ondernemers, burgers, natuurorganisaties, waterschappen en maatschappelijke organisaties, maar denk ook aan mensen uit de gezondheidszorg, recreatie en toerisme. In een gebiedsproces krijgen ze een gezamenlijke verantwoordelijkheid om tot concrete resultaten kunnen komen.

'Gebied' heeft in deze context geen scherp afgebakende definitie. Een gebied kan gemeentelijk of regionaal zijn, of op een schaal daartussen waarbij het mogelijk is dat het over de grenzen van een provincie heen gaat. De ecologische omstandigheden en bijbehorende opgaven zijn voor een gebiedsproces meer leidend dan geografische grenzen.

TER VOORBEREIDING

Breng in kaart brengen welke gebiedsprocessen er lopen of gelopen hebben afgelopen jaren in en om de gemeente. De provincie of de gemeente heeft vaak gegevens van contactpersonen van (lopende) gebiedsprocessen. Vraag daarbij naar de opgaven voor het gebied, de al bedachte maatregelen en de status van het gebiedsproces.

AANPAK

Op diverse plaatsen in Nederland zijn gebiedsprocessen nog steeds actief. Lees meer over het succes en de geleerde lessen in het dossier Gebiedsgericht Samenwerken van de Transitiecoalitie Voedsel.

Meedraaien met gebiedsprocessen: als de gebiedsprocessen nog lopen, kun je actief meedraaien met deze gebiedsprocessen. Check in hoeverre de opgaven overeenkomen met de doelen uit het eigen gemeentelijk beleidsplan. Bekijk welke rol de gemeente zelf kan hebben in de gebiedsprocessen om knelpunten op te lossen en analyseer hoe meer synergie te behalen is.

Faciliteren gebiedsprocessen: als de gebiedsprocessen stil zijn gevallen, analyseer hoe de gemeente zelf een trekker kan worden van een gemeentelijk gebiedsproces. Maak daarbij gebruik van het voorwerk en de lessen van een het stilgevallen proces.

Of start zelf een gebiedsproces op. Onderzoek of er boeren en andere maatschappelijke (natuur)organisaties zijn die graag vooruit willen. De lokale agrarische collectieven zijn hierbij een goede partner. De gemeente Ede is een voorbeeld van hoe een relatief kleinschalig gebiedsproces opgestart kan worden met haar pachtbeleid in de landbouwenclave De Ginkel.

Ontdek de Bioregio's. Een Bioregio is een gebied waarin landbouw, natuur, onderwijs, zorg en inwoners met elkaar verbonden zijn rond duurzaam voedsel en een gezonde leefomgeving Voorbeelden zijn Bioregio Greidhoeke in Friesland en Bioregio Zuid-Veluwe. Dit moet een voorbeeld worden voor de biologische en agro-ecologische transitie in Nederland.

FINANCIERING

Zorg voor financiering waarbij boeren en gebiedspartners vanuit de gemeente ondersteund kunnen worden. Haak bijvoorbeeld aan bij het GLB Nationaal Strategisch Plan (NSP) voor cofinanciering van gebiedsgerichte projecten.

KENNIS EN PARTNERS

Meer kennis vind je bij andere gemeentelijke gebiedsprocessen, bijvoorbeeld Bommelerwaard. Vraag bij provincie voorbeelden in de buurt. Neem contact op met ReGeNL voor lokale activiteiten van dit project dat samen met boeren een toekomstbestendige sector ontwikkelt waarbij landbouw samengaat met bodemverbetering en natuurherstel en een eerlijk verdienmodel. De WUR deed onderzoek naar gebiedsgerichte initiatieven voor lokaal en regionaal voedsel.
Zie ook Verdieping 2 en 4 voor meer informatie.

Speelveld voor samenwerking/partners: provincie, boeren uit het gebied, BoerenNatuur (agrarische collectieven), lokale LTO, maatschappelijke organisaties, natuurorganisaties, inwoners en andere partijen die betrokken zijn bij lopende gebiedsprocessen.

5.4 Grond- en pachtbeleid

Veel gemeenten beheren grond in landelijk gebied: in totaal 46.000 hectare van de Nederlandse grond met bestemming landbouw. Daarom kunnen gemeenten met landbouwgrond en pachtbeleid een verschil maken op landbouw, natuur en gezondheid van inwoners. Dat kan met name via planologische wetgeving, zoals de Omgevingsvisie en de vertaling daarvan naar het Programma Buitengebied.

Begin 2026 is de landelijke pachtwet herzien. Die nieuwe pachtwet geeft andere en nieuwe mogelijkheden, met name voor de looptijd van pachtcontracten (meer langlopende pacht), meer ruimte voor duurzaamheidsafspraken en meer flexibiliteit voor natuurdoelen.

TER VOORBEREIDING

Gebruik de Omgevingswet als ontwerpinstrument. Breng in kaart hoeveel grond de gemeente in eigen beheer heeft en hoe pachtcontracten nu worden uitgegeven: wat zijn de criteria hiervoor? Onderzoek daarnaast of de gemeente mogelijkheden heeft om het eigen areaal te vergroten. Denk hierbij aan het opkopen van land van een stoppende boer of grond die via een andere weg vrij komt.

AANPAK

Omgevingsplan

- Neem natuurinclusieve én biologische landbouw op in het omgevingsplan om ‘landbouw met waarden’ te concretiseren. Dit helpt ook bij het verlenen van vergunningen voor duurzame landbouw.
- Creëer in het omgevingsplan een functie die landbouw en vruchtbare agrarische natuur op dezelfde plek mogelijk maakt en stimuleer ecosysteemdiensten op landbouwgronden in eigendom van de gemeente.
- Gebruik de flexibiliteit van het omgevingsplan om ruimte te reserveren voor gemeenschapslandbouw: voedselproductie een brede maatschappelijke meerwaarde, zoals Community Supported Agriculture, Herenboeren, Lenteland , voor voedselbossen en multifunctionele landbouw met duurzame agrarische nevenfuncties (zorg, boerderijwinkels, educatie), en agroforestry.
- Onderzoek mogelijkheden tot verkavelen om te beantwoorden aan opgaven in het landelijk gebied en toekomstbestendige landbouw een kans te geven (lees Verkavelen met de Omgevingswet van het Kadaster).

Grond

- Maak beleid voor wat er op de grond van stoppende boeren wel en niet mag: voorkom de vervanging van de ene vorm van landbouw met negatieve impact op natuur en gezondheid door de andere.
- Kies voor Gemeenschappelijk duurzaam grondbeheer, bijvoorbeeld via gebiedsprocessen in samenwerking met andere grondeigenaren in het gebied.
- Stel zones in voor duurzame landbouw, stadslandbouw of pesticidenvrije gebieden.
- Maak gebieden met bodemvervuiling (door bijvoorbeeld industrie/vuilstort) weer inzetbaar door middel van regeneratieve land- en tuinbouw.

Pacht

- Pas het pachtbeleid aan: met de nieuwe pachtwet ontstaat meer ruimte voor duurzaamheidsafspraken en meer flexibiliteit voor natuurdoelen en kies alleen agrariërs die daarvoor kiezen.
- Stel duurzaamheidsvoorwaarden als belangrijkste factor bij aanbesteding van agrarische gemeentegronden. Het Didam-arrest is hier geen obstakel.
- Beloon duurzaam grondgebruik met langjarige pachtcontracten. Houd de pacht bij niet-duurzaam gebruik kort, zodat later overgegaan kan worden naar een duurzame pachter.

FINANCIERING

De provincie is voor grond- en pachtbeleid het eerste relevante loket voor gemeenten. Daar kunnen gemeenten terecht voor bijvoorbeeld EU- en rijkssubsidies. Eventueel kunnen provincies co-financieren via provinciale regelingen.

Nationaal loopt een aantal relevante strategieën en programma's: de nationale eiwitstrategie, het programma Natuur Inclusieve Landbouw, Regiodeals, programma Veenweiden, Vrijkomende Agrarische Bebouwing (VAB), Investeringsfonds Duurzame Landbouw (IDL).
De meeste relevante EU-regelingen zijn LEADER, GLB/NSP, EFRO, Horizon Europe, EIP, ESF+.
In Verdieping 4-6 staan deze uitgebreider uitgewerkt.

KENNIS EN PARTNERS

Vanuit het Groenboerenplan is in oktober 2025 een brief naar gemeenten verstuurd met suggesties voor ander grond- en pachtbeleid. Over de pachtwet is meer informatie te verkrijgen bij LVVN (werkplaats voor Landbouw en Natuur) en het Netwerk Duurzame Pacht.

SPEELVELD VOOR SAMENWERKING/PARTNERS:

- Omgevingswet: provincies en waterschappen, betrokken bedrijven en agrariërs (en eventueel hun organisaties), maatschappelijke organisaties, inwoners voor participatietrajecten.
- Pachtbeleid: huidige en potentiële pachters, beheerder eigen gemeentelijke pachtgronden, huidige verpachters van pachtgronden in de gemeente (bijvoorbeeld rijk, provincie, natuurorganisaties, pensioenfondsen, ASR, waterschappen en kerken), VNG, Land van Ons.

5.5 Multifunctionele landbouw en ruimtelijke ontwikkeling

Multifunctionele landbouw levert, naast productie van voedsel, maatschappelijke diensten. Denk aan zorg en kinderopvang, agrarisch natuurbeheer of boerderijwinkels. Soms zijn dit ook biologische, biologisch-dynamische, agro-ecologische en regeneratieve boerderijen, zelfoogsttuinen en korte keten initiatieven waarbij burgers betrokken zijn.

Via ruimtelijke ordening en vergunningverlening kunnen gemeenten voorrang geven aan dit soort vormen van landbouw die sociaal én duurzaam zijn. Deze projecten versterken boer-burger relaties, voedselgemeenschappen, verbeteren de gezondheid en dragen bij aan biodiversiteit. Toch lopen ze vaak vast ingewikkelde regels of krijgen zij geen toegang tot grond.

Uit onderzoek in opdracht van de ministeries van LVVN en EZ blijkt dat gemeenten nog geen of onduidelijk beleid hebben om vergunningen voor multifunctionele landbouw af te geven. Een handreiking van de VNG toont mogelijkheden en opties om multifunctionele landbouw te regelen in het nieuwe omgevingsrecht voor gemeenten.

TER VOORBEREIDING

Breng in kaart wat er in jouw gemeente al is aan multifunctionele landbouw en kijk waar eventueel ruimte zou zijn, op gemeentelijke landbouwgronden of aanpalend beleid, zoals recreatie.

AANPAK

Bespreek met individuele boeren en tuinders, de lokale LTO-afdeling of andere lokale agrarische organisaties de behoeften en mogelijkheden. Dit kan ook passen binnen de ontwikkeling van gemeentelijk recreatiebeleid en het aantrekkelijk maken van het landschap voor bezoekers van het buitengebied. Of het kan aansluiten bij het stimuleren van de korte keten; met verkoop op eigen erf of in de bebouwde kom (boerenmarkt).

KENNIS EN PARTNERS

Meer informatie vind je bij onder meer LTO Multifunctionele landbouw, CSA netwerk Nederland en Federatie Landbouw en zorg. Meer partners vind je in Verdieping 2 en 5.

6. VERDIEPING

VERDIEPING 1 - VOORBEELDEN VAN ANDERE GEMEENTEN

Zoals gezegd heeft een groeiend aantal gemeenten voedsel- en landbouwbeleid of wordt daaraan gewerkt. Veelal na oproepen vanuit maatschappelijke organisaties. Ook enkele provincies hebben specifiek voedselbeleid opgetuigd, naast het provinciale landbouwbeleid. Ook dit wordt steeds meer geïntegreerd.
Op Voedselraden.nl, het openbare platform van het landelijk netwerk van Voedselraden in Nederland, is de actuele stand te vinden van aanpakken in gemeenten en provincies.

VERDIEPING 2 – KENNISVERGARING EN NETWERKEN

Gemeenteambtenaren kunnen op diverse manieren aan actuele en toepasbare kennis komen om instrumenten voor voedsel- en landbouwbeleid effectief in te zetten. Hieronder een overzicht van belangrijke bronnen, netwerken en methoden.

1. Netwerken

- In de City Deal Gezonde en Duurzame Voedselomgeving werken ambtenaren van een aantal grote gemeenten, een provincie en instanties samen aan instrumenten om de voedselomgeving in 2030 overwegend gezond en duurzaam te maken. Vooral rond scholen, in openbare gebouwen, in supermarkten, catering en horeca. De ambitie is de gezonde en duurzame keuze de gemakkelijke en vanzelfsprekende keuze te laten zijn, toegankelijk én betaalbaar voor iedereen.
- Stadslandbouw Nederland is een kennisplatform en -netwerk met initiatieven van onderop, onderwijs, onderzoek en overheden. Het platform agendeert het belang van stadslandbouw, voedselverbindingsplekken en voedselgemeenschappen voor gezonde en leefbare gemeenten. In de brochure Wat lokaal voedsel doet voor een gezonde en leefbare gemeente is wetenschappelijk onderzoek uit binnen- en buitenland gebundeld. Het platform organiseert ook Ambtenarentafels

2. Handvatten

- Het Voedingscentrum heeft een aantal bouwstenen ontwikkeld voor gezonde en duurzame voeding in lokaal beleid. Een van de bouwstenen is: ontvang ondersteuning. Je hoeft niet allemaal alleen te doen. Er zijn verschillende partijen die jou en jouw collega's ondersteuning kunnen bieden waaronder het Voedingscentrum en JOGG.
- De Gezonde Regio is een platform dat gemeenten helpt samen te werken en initiatieven op te zetten voor een gezondere bevolking.
- De Gemeente Plant Vooruit biedt een overzicht van gemeenten met aandacht voor meer plantaardig en minder dierlijk voedsel in hun voedselvisie, inspiratie en een menukaart van ideeën en initiatieven voor andere gemeenten.
- Ruim honderd steden wereldwijd sloten al in 2015 het Milan Urban Food Policy Pact. Dit pact biedt concrete handvatten voor stedelijk voedselbeleid. De zes pijlers van het pact zijn: governance, duurzaam en gezond eten, sociale en economische gelijkheid, voedselproductie, voedseldistributie en voedselverspilling. Voor elk thema biedt MUFPP verdieping, doelstellingen en voorbeelden voor acties en projecten.
- Food Trails vertaalt de afspraken uit het Milaanse Pact via pilotprojecten naar Europese steden, waaronder de gemeente Groningen. Van 2020-2024 werkten 19 Europese partners - onder wie elf steden, drie universiteiten en vijf (maatschappelijke) organisaties - aan dit soort projecten. De inzichten hebben zij gebundeld in het Food Trails Handboek, een praktische en inspirerende gids specifiek voor lokale besturen. Het handboek biedt wetenschappelijk onderbouwde richtlijnen, best practices en hulpmiddelen om succesvolle initiatieven te herhalen, op te schalen of elders te ontwikkelen. Het richt zich op systemische veranderingen binnen het voedselsysteem, dat alle actoren rond productie, verwerking, distributie en consumptie omvat. De praktijkvoorbeelden uit Food Trails-steden laten zien hoe interventies meerdere uitdagingen tegelijk kunnen aanpakken.

  Het Food Trails handboek is ontwikkeld binnen het EU-project Food Trails door Wageningen Social & Economic Research, de Universiteit van Cardiff en Eurocities.

3. Online kennisplatfora

Werkplaats van Landbouw en natuur: Dit portaal van LVVN verbindt en faciliteert professionals die zich inzetten voor een vitaal platteland, van ambtenaar tot agrariër. Hier kun je terecht voor achtergrond en praktijkverhalen van gebiedsprocessen, maar ook voor grond- en pachtbeleid. Ook kun je hier je eigen kennis delen of vragen stellen.

Groen Kennisnet: Dit is de grootste Nederlandstalige kennisbank over agri, voedsel en groen. Hier staan digitale, vrij toegankelijke kennisbronnen. Deze informatie is actueel en betrouwbaar. Groen Kennisnet heeft ook andere kennisplatfora in beheer, gericht op specifieke thema's en gemeente. Het hieraan gerelateerde portaal Natuurinclusieve landbouw biedt diverse dossiers over landbouwpraktijken die samenwerken met de natuur, en over het benutten van de Omgevingswet voor een toekomstbestendig voedselsysteem.

Informatiepunt Leefomgeving: IPLO is een centraal kennispunt van de overheid (Rijk, provincies, gemeenten, waterschappen). Het biedt juridische en beleidsmatige informatie over de Omgevingswet en hoe deze toe te passen is op onderwerpen als stadslandbouw en het buitengebied.

4. Maatschappelijke organisaties

In Nederland richt een breed scala aan maatschappelijke organisaties zich op gezond eten voor iedereen in een groene gemeente. Zij beschikken vaak over veel praktische kennis en een breed netwerk.
Hieronder vind je per thema een selectie van organisaties die overwegend landelijk opereren en deels hierboven ook zijn toegelicht. Vaak bestaan er lokaal of in de provincie ook maatschappelijke organisaties die kennis en praktijkervaring hebben op deze onderwerpen. Vraag dit na bij een van onderstaande organisaties of bij de provincie.

Thema 1	**Gezonde voedselomgeving**
City Deal Gezonde en Duurzame Leefomgeving	https://agendastad.nl/citydeal/gezonde-en-duurzame-voedselomgeving/
Good Food City	https://goodfoodcity.nl/
Voedingscentrum	www.voedingscentrum.nl
JOGG	https://jogg.nl/
Kennisplatform Stadslandbouw Nederland	www.stadslandbouwnederland.nl
Caring Movement	https://caringmovement.nl/
Nationaal Voedselberaad	www.nationaalvoedselberaad.nl
Thema 2	**Korte keten**
Groenboerenplan	www.groenboerenplan.nl
LTO Multifunctionele Landbouw	www.lto.nl/sector/multifunctioneel/multifunctionele-landbouw/
Voedselwerkplaats	https://duurzamegemeenschappen.nl/werkplaats/de-voedselwerkplaats/
Van eigen erf	https://vaneigenerf.nl/
Participatief Garantie Systeem Nederland,	https://pgsnederland.nl/
Bioregio Netwerk Nederland	https://www.rvo.nl/onderwerpen/biologisch-ondernemen/bioregio-netwerk-nederland
Thema 3	**Gebiedsprocessen**
Natuur- en milieufederaties	https://www.natuurenmilieufederaties.nl/
Ambities Bioregio's	https://bionext.nl/assets/Ambitiedocument-Bioregio-gemeenten-april.pdf
ReGeNL	www.regenl.nl
WIJ.land	https://wij.land/
Imagro	https://www.imagro.nl/nl/
BoerenNatuur	www.boerennatuur.nl
Caring Movement	https://caringmovement.nl/

Thema 4	**Grond- en pachtbeleid**
Land van Ons	www.landvanons.nl
Lenteland	www.lenteland.nl
Land en co	https://www.landco.nl/
WIJ.land	https://wij.land/
Agroforestry netwerk Nederland	https://www.agroforestrynetwerk.nl/
Groenboerenplan	www.groenboerenplan.nl
Federatie van Agro-Ecologische Boeren	https://www.federatieagroecologischeboeren.nl/
Caring Farmers	www.caringfarmers.nl
Thema 5	**Multifunctionele landbouw**
CSA netwerk Nederland	www.csanetwerk.nl
Van Eigen Erf	https://vaneigenerf.nl/
LTO Multifunctionele landbouw	lto.nl/sector/multifunctioneel/multifunctionele-landbouw/
Federatie Landbouw en zorg	https://www.zorgboeren.nl/

VERDIEPING 3 – NAVIGEREN TUSSEN EN MET VERSCHILLENDE BESTUURSLAGEN

Gemeentelijk voedselbeleid staat niet op zichzelf. Als gemeente opereer je in een wirwar van beleidsinstrumenten en overheidslagen.

Albeelding Milan Urban Food Policy Pact

Food Trails ontwikkelde en testte samen met het Milan Urban Food Policy Pact, een canvas: het Multilevel Governance Grid. Ze tonen voorbeelden van elf steden die hiermee al werken, waaronder de gemeente Groningen. Het canvas is bedoeld om:

- De meerlagige bestuursstructuur in kaart te brengen en de meest relevante voedselbeleidsmaatregelen en publieke diensten in elke gemeente te identificeren.
- Vast te stellen hoe bestuurlijke bevoegdheden zijn verdeeld over de verschillende bestuursniveaus en welke vormen van interactie er tussen deze niveaus bestaan.
- Het ontwikkelen van een visuele weergave van de governance van het voedselsysteem voor elke gemeente, om het onderwerp beter te begrijpen en de verschillende contexten met elkaar te kunnen vergelijken.
- Het canvas geeft inzicht in de effectiviteit van relaties tussen de verschillende overheidslagen, en horizontaal binnen de afdelingen van de gemeente en de samenwerking met publieke en private partners. Dat biedt gemeenten de mogelijkheid om kansen en verbeterpunten te identificeren.

VERDIEPING 4 - PROVINCIALE INSTRUMENTEN VOOR GEMEENTEN

In Nederland spelen provincies een belangrijke rol in de ondersteuning van gemeenten bij de voedsel- en landbouwtransitie. Dit gebeurt via beleidskaders, subsidies, netwerken, kennisprogramma's en gebiedsgerichte aanpakken. Provincies participeren in de Regieorganisatie GLB, het bestuursorgaan van het Nationaal Strategisch Plan van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (NSP-GLB).

Provincies implementeren EU- en nationale programma's waaronder het NSP-GLB. Deze zijn gericht op thema’s rondom toekomstbestendige landbouw en een vitaal platteland, zoals kringlooplandbouw, biodiversiteit, stikstofreductie, korte ketens en klimaatadaptatie. De ondersteuning aan gemeenten is vaak indirect, via samenwerking in ruimtelijke ordening, kennisdeling en cofinanciering, maar helpt lokale overheden bij het integreren van transitiedoelen in omgevingsvisies, vergunningen en gebiedsplannen.

Hieronder staat een overzicht van veelvoorkomende instrumenten, met voorbeelden per provincie. Niet alle provincies hebben identieke instrumenten, maar er is overlap door nationale kaders zoals het voormalige Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) en het aflopende Plattelandsontwikkelingsplan (POP).

TRANSITIE COALITIE VOEDSEL

4.1. Beleidskaders en strategische agenda's

Beleidskaders en strategische agenda’s bieden richting en integratie met andere beleidsvelden (bijv. water, natuur, klimaat). Ze helpen gemeenten bij het afstemmen van lokale plannen op provinciale doelen. Enkele voorbeelden:

- **Zuid-Holland**: De toekomst van ons voedsel, met een voedselagenda in co-creatie opgesteld met initiatieven, maatschappelijke organisaties en instellingen een voedselagenda. De Uitvoeringsagenda 2025-2030 werkt samen met gemeenten aan ruimte voor toekomstbestendige landbouw, versterken van economisch duurzame en vitale landbouwbedrijven, versterken en versnellen (keten)innovaties.
- **Noord-Brabant**: Beleidskader Landbouw en Voedsel 2030. Faciliteert gemeenten met uitvoeringsagenda's voor emissiereductie en circulaire economie, inclusief integratie met stikstof- en waterbeleid.
- **Utrecht**: De Samenwerkingsagenda Landbouw (SAL) en Voedselagenda Utrecht assisteert gemeenten bij verbinding stad-land en korte ketens, met monitoring via de Utrechtse Monitor Duurzame Landbouw (UMDL).
- **Noord-Holland**: Voedselvisie 2020-2030.

4.2. Subsidies en financiële instrumenten

Provincies bieden uitvoeringsregelingen onder het NSP-GLB en co-financieren EU-programma's, zoals LEADER en INTERREG, voor innovatie en transitie. Dit helpt ondernemers, natuurbeheerders en gemeenten bij het financieren van lokale pilots, voedselinitiatieven, korte ketens, educatie en verduurzaming van landbouwbedrijven.

Enkele provincies hebben regelingen onder NSP-GLB en LEADER opengesteld via drie uitvoerende organisaties: SNN (Fryslân, Groningen en Drenthe), Stimulus (Gelderland, Noord-Brabant, Limburg) en RVO (overige provincies, in West- en Midden Nederland). Enkele voorbeelden hiervan staan in de tabel.

Provincie	**Instrument**	**Ondersteuning aan gemeenten**
Zuid-Holland	LEADER-subsidies en proeftuinen (bijv. €33,8 miljoen voor innovatie en waterprojecten)	Cofinanciering voor lokale biodiversiteits- en waterkwaliteitsprojecten, integratie in Natura 2000-plannen.
Noord-Brabant	GLB/NSP (ca. €790 miljoen EU-middelen 2023-2027) en BodemUp-project	Subsidies voor natuurinclusieve landbouw en bodemvitaliteit, ondersteuning bij KRW-doelen en emissiereductie.
Utrecht	LEADER-subsidies en impulsgelden voor klimaat/bodemdaling	Financiering voor waterinfiltratiesystemen en agroforestry, hulp bij regionale veenweidenstrategieën.
Noord-Holland	Challenges gebiedsinitiatieven (€500.000) en cofinanciering rijksregelingen (€242.000)	Subsidies voor korte ketens en eiwittransitie, stimulering van lokale gebiedsprojecten.

4.3. Netwerken en kennisprogramma's

Provincies verzamelen data over bodemkwaliteit, biodiversiteit, stikstofdepositie en voedselstromen. Gemeenten kunnen deze data gebruiken voor hun lokale beleidsvorming. Daarnaast heeft een aantal provincies specifieke voedsel en landbouw gerelateerde netwerken en kennisprogramma's. Deze bevorderen samenwerking en kennisuitwisseling, zodat gemeenten kunnen leren van pilots en netwerken.

Hieronder vind je enkele voorbeelden. Kijk of er in jouw regio of provincie ook een soortgelijk netwerk is waarbij je kunt aansluiten. Nog niet overal is de voedselbeweging goed georganiseerd.

- **Zuid-Holland**: Voedselfamilies (gericht op voedselinitiatieven). Groene Cirkels-netwerken (gericht op ondernemers en overheden bijv. Bijenlandschap, Kaas en bodemdaling, suikerbieten), en De Tuin van Holland(gericht op de gezonde, duurzame Nederlandse keuken, met chefs, boeren, artsen en ketenpartners). Biedt gemeenten masterclasses en dashboards voor voedseltransitie, focus op korte ketens, innovatie en lokale initiatieven.
- **Noord-Brabant**: Innovatieagenda Landbouw en Voedsel, met proeftuinen zoals Boerderij van de Toekomst. Ondersteunt gemeenten via field labs en kennisnetwerken voor startups en circulariteit.
- **Utrecht**: Platform LaMi en Regiodeal Foodvalley II. Helpt gemeenten met kennisuitwisseling voor melkveehouderij en fruitteelt, inclusief coaches voor boeren.
- **Noord-Holland**: Netwerken zoals Voedsel Verbindt en Platform Boer & Business in Balans bieden webinars en denktanks voor gemeenten om lokale innovators te ondersteunen.
- **Gelderland**: Via de Werkplaats voor landbouw en natuur biedt informatie voor medeoverheden in het landelijk gebied.

4.4. Gebiedsgerichte en ruimtelijke Instrumenten

Provincies coördineren gebiedsprocessen en voeren grondbeleid, waardoor zij gemeenten kunnen ondersteunen bij ruimtelijke planning en herstructurering. Met provinciale gebiedsprogramma's voor stikstof, biodiversiteit en kringlooplandbouw bieden zij kaders waarbinnen gemeenten maatwerk kunnen leveren. Gemeenten denken mee aan gebiedstafels, terwijl provincies hen helpen duurzame landbouw in te passen in omgevingsvisies en omgevingsplannen.

Enkele voorbeelden:

- **Noord-Holland**: Provinciaal Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied (PPLG). Assisteert bij monitoring en gebiedsgerichte stikstof- en wateraanpakken. Pilot Agroforestry op pachtgronden.
- **Zuid-Holland**: Provinciaal Uitvoeringsprogramma Landelijk Gebied en Monitor leefomgeving biedt diverse instrumenten en maatregelen.
- **Noord-Brabant**: Gebiedsgerichte Aanpak Groen-Blauw en Brabantse Ontwikkelaanpak Stikstof (BOS). Ondersteunt gemeenten met grondbanken en kavelruil voor extensivering nabij Natura 2000-gebieden.
- **Utrecht**: Utrechtse Programma Landelijk Gebied (UPLG) en beleid voor Vrijkomende Agrarische Bebouwing (VAB). Instrumenten helpen bij herbestemming van stallen en integratie in het gemeentelijke omgevingsplan.

VERDIEPING 5. NATIONALE INSTRUMENTEN VOOR GEMEENTEN

De Nederlandse rijksoverheid biedt instrumenten om gemeenten te ondersteunen bij de voedsel- en landbouwtransitie. Deze instrumenten zijn vaak gericht op het stimuleren van kringlooplandbouw, biodiversiteit, stikstofreductie, klimaatadaptatie, korte ketens en innovatie, in lijn met de EU Farm to Fork-strategie en het Klimaatakkoord.

Ze omvatten subsidies, beleidsprogramma's, kennisplatforms en samenwerkingsverbanden die gemeenten helpen bij het integreren van deze doelen in hun omgevingsvisies, vergunningen en lokale projecten.

Hieronder volgt een overzicht van voorbeelden van nationale instrumenten die Nederlandse gemeenten ondersteunen bij de landbouw- en voedseltransitie.
Zie ook Verdieping 6: EU-instrumenten voor gemeenten

Beleidsmatige en strategische instrumenten

Instrument/ Programma	Doel	Gemeentelijke rol
Nationale Eiwitstrategie (NES)	Verschuiving naar meer plantaardige eiwitten	Gemeenten kunnen aanhaken via inkoopbeleid, educatie, communicatie en lokale ketens
Programma Natuurinclusieve Landbouw (NIL)	Bevorderen van landbouw die samenwerkt met natuur	Gemeenten kunnen meedoen in gebiedsgerichte pilots en kennisdeling
Regio Deals	Brede welvaart versterken, incl. landbouw en voedsel	Gemeenten zijn vaak mede-indiener of uitvoerder
Nationale Omgevingsvisie (NOVI)	Richtinggevend voor ruimtelijke keuzes, incl. landbouw	Gemeenten stemmen hun omgevingsvisie hierop af
Kennisprogramma Voedselomgeving (RIVM)	Inzicht in gezonde voedselomgevingen	Gemeenten kunnen data gebruiken voor lokaal beleid
Programma Veenweiden	Waterbeheer en bodemdaling in veenweide gebieden	Gemeenten krijgen toegang tot technische ondersteuning en financier voor lokale water- en bodemprojecten, vaak via regionale samenwerking-sverbanden

Financiële instrumenten

Subsidie/Fonds	Doel	Gemeentelijke toepassing
GLB Nationaal Strategisch Plan (NSP-GLB)	Duurzame landbouw via eco-regelingen en innovatie	Gemeenten kunnen cofinanciering zoeken voor gebiedsgerichte projecten
LEADER	Plattelandsontwikkeling binnen NSP-GLB innovatie	Gemeenten kunnen projectpartner zijn of initiatiefnemers ondersteunen
Stimuleringsregeling Lokale Voedselinitiatieven (SLVI)	Ondersteuning van korte ketens en voedselgemeenschappen	Gemeenten kunnen aanvragen of faciliteren
Fonds Gezonde Leefomgeving (VWS)	Gezonde voedselomgeving en preventie	Gemeenten kunnen voedselbeleid koppelen aan gezondheidsbeleid
Agrarisch natuur- en landschapsbeheer	Bv. bloemrijke akkerranden en weidevogel beheer	Gemeenten kunnen boeren verbinden aan de agrarische collectieven voor financiering van dit soort beheeractiviteiten
Vrijkomende Agrarische Bebouwing (VAB)	Ondersteuning herbestemming van leegstaande stallen voor niet-agrarische functies	Gemeenten kunnen boeren ondersteunen die of willen stoppen of minder willen gaan doen
Investeringsfonds Duurzame Landbouw (IDL)	Leningen en garanties voor boeren en ketenpartijen om te investeren in duurzame technologieën en praktijken	Gemeenten kunnen boeren ondersteunen met dit soort initiatieven

Praktische en juridische instrumenten

Instrument	Toepassing	Gemeentelijke rol
Omgevingswet	Integreert ruimtelijke, milieukundige en agrarische belangen	Gemeenten kunnen voedselproductie en -verwerking opnemen in omgevingsvisies
City Deal Gezonde en Duurzame Voedselomgeving/ JOGG: Handreiking Lokale Voedselstrategieën	Praktische gids voor gemeentelijk voedselbeleid	Direct toepasbaar voor beleidsontwikkeling
Overzicht Voedselraden en gemeenten met voedselbeleid via Voedselraden.nl	Voorbeelden van gemeenten in het land	Kennis en inspiratie
Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF)	Inzicht in biodiversiteit en natuurwaarden	Ondersteunt ruimtelijke keuzes en vergunningverlening

TRANSITIE COALITIE VOEDSEL

VERDIEPING 6 - EU INSTRUMENTEN VOOR GEMEENTEN

De EU heeft een grote invloed op voedsel- en landbouwbeleid via het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en diverse andere fondsen. Hoewel de meeste GLB-gelden direct naar boeren gaan, zijn er specifieke instrumenten binnen het GLB en andere EU-programma's die gemeenten kunnen gebruiken om hun lokale en regionale voedselbeleid te sturen en te financieren.

Het gaat vooral om het benutten van de 'tweede pijler' van het GLB en andere structuurfondsen, vaak in samenwerking met de provincie..

6.1. Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) - Tweede Pijler

De tweede pijler van het GLB is gericht op Plattelandsontwikkeling en wordt in Nederland uitgevoerd via het Nationaal Strategisch Plan (NSP – tot 2027). Dit is het belangrijkste aanknopingspunt voor gemeenten. Dit bestaat uit een waaier aan programma’s. De meest relevante voor gemeentes zijn hier benoemd.

A. LEADER (Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale)

LEADER is een methode binnen het GLB die bottom-up plattelandsontwikkeling stimuleert. Dit instrument is zeer relevant voor gemeenten. Het uitgangspunt is dat bewoners en ondernemers op het platteland vaak goede ideeën hebben om het gebied te ontwikkelen.

- **Wat is het?** Een subsidieprogramma voor lokale actiegroepen (LAG's) die bestaan uit vertegenwoordigers van overheden, ondernemers en burgers.
- **Rol voor de gemeente:** Gemeenten kunnen deelnemen aan de LAG en projecten indienen die bijdragen aan de voedseltransitie in het landelijk gebied. Voorbeelden zijn het opzetten van korte ketens, agrotoerisme, of het ontwikkelen van kennisplatforms voor duurzame landbouw.

Nederland telt 31 LEADER gebieden. Netwerk Platteland biedt meer achtergrond en een kaartje van deze gebieden.

B. Projectsubsidies voor Samenwerking, Kennis en Investeringen

Binnen het Nationaal Strategisch Plan (tot 2027) bestaan specifieke regelingen die vaak openstaan voor samenwerkingsverbanden waarvan gemeenten deel uitmaken. De kennisdeling met de actoren in het veld verloopt via Regieorganisatie georganiseerde Werkplaats voor Landbouw en Natuur. Voor gemeenten zijn de volgende opties interessant:

- Inzet op kennis en innovatie (EIP): Een deel van deze regelingen is inzetbaar voor samenwerking om een innovatie te implementeren. Dat kan bijvoorbeeld gaan over verminderen van stikstofuitstoot, kringlooplandbouw, of nieuwe teeltmethoden. Ook gebiedsgerichte samenwerking valt bijvoorbeeld onder deze regeling. Deze regeling betreft ook kennis- en informatieoverdracht. Denk daarbij aan subsidies voor trainingen, advies en netwerkvorming over duurzame landbouw en voedselkwaliteit. Gemeenten kunnen dit gebruiken om kennis bij boeren te brengen of de dialoog te faciliteren.

6.2. EU Structuurfondsen en Innovatieprogramma's

Naast het GLB zijn er diverse fondsen die, indien creatief ingezet, lokale doelstellingen op het gebied van voedsel kunnen ondersteunen.

A. EFRO *(Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling)*

Dit fonds richt zich op economische groei en concurrentievermogen. EFRO kan worden ingezet om innovatieve, regionale voedselketens te ondersteunen. Denk aan het opzetten van food hubs, het innoveren van voedselverwerkende MKB-bedrijven, of het creëren van circulaire oplossingen voor voedselreststromen. Gemeenten kunnen hier als aanvrager of partner optreden. EFRO heeft een ambitie om 8% van het budget te besteden aan stedelijke ontwikkeling.

Instrumenten en regelingen die hieronder zijn ingericht zijn INTERREG, voor internationale samenwerking en capaciteitsopbouw, en Smart Specialisation Strategy (RIS3), voor regionale ontwikkeling en economische transformatie. Voor landbouw en voedsel bestaat geen apart thematisch kader binnen deze regelingen. Projecten rondom landbouw en voedsel zijn in het verleden uitgevoerd onder doelstellingen voor o.a. klimaat of economie

B. Horizon Europe

Horizon Europe is het EU-programma voor onderzoek en innovatie. Hoewel vaak gericht op kennisinstellingen, kunnen gemeenten in partnerschap deelnemen aan projecten. De kennisprojecten met gemeenten zijn ook gericht op voedselbeleid, gebiedsgerichte benaderingen en de sociale aspecten van de voedseltransitie, zoals het modelleren van gezonde voedselomgevingen, onderzoek naar gedragsverandering bij consumenten, of digitale oplossingen voor korte ketens (bijvoorbeeld via het netwerk van landbouwadviseurs of EIT Food).

C. ESF+ *(Europees Sociaal Fonds Plus)*

Dit fonds richt zich op werkgelegenheid en sociale inclusie en kan worden ingezet voor projecten die sociale aspecten van voedsel en landbouw adresseren, zoals:

- Werkgelegenheidstrajecten in de stadslandbouw of korte ketens voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt (i.c.m. de Participatiewet).
- Programma's rond voedselhulp en het tegengaan van voedselverspilling, met een focus op zelfredzaamheid en opleiding.

6.3. Wettelijke en beleidsmatige Kaders

EU-kaders beïnvloeden het gemeentelijk beleid sterk. Enkele voorbeelden:

- De Europese Commissie Von Der Leyen I hanteerde een Farm to Fork Strategie als onderdeel van de Green Deal. Dit vormde het overkoepelende EU-beleid voor een eerlijk, gezond en milieuvriendelijk voedselsysteem. De doelstellingen (zoals 25% biologische landbouw in 2030) boden gemeenten een politiek mandaat om hun eigen ruimtelijk en economisch beleid op af te stemmen. Deze doelstellingen zijn echter ten dele geschrapt door de Europese Commissie Von Der Leyen II.
- Aanbestedingsrichtlijnen: De EU-regels voor openbare aanbestedingen geven gemeenten de ruimte om in hun inkoopeisen duurzaamheidscriteria op te nemen (bijvoorbeeld over lokaal, biologisch of seizoensgebonden voedsel), waardoor de gemeente de markt voor duurzame producten direct stimuleert. Dit beleidskader wordt momenteel herzien.
- Rechten van het kind: In de EU en mondiaal zijn school- en kantinemaaltijden van toenemend belang voor het waarborgen van de toegang van kinderen tot voldoende gezonde voeding. De EU School Meal Coalition beroept zich op de Europese Child Guarantee Act om een coalitie van lidstaten te mobiliseren.

VERDIEPING 7 - INTERNATIONALE ONTWIKKELINGEN

Niet alleen in Nederland is lokaal voedsel- en landbouwbeleid relevant. Ook in Europa en de rest van de wereld. Op dit moment woont al meer dan 60 procent van de wereldbevolking in stedelijke gebieden. Naar verwachting neemt dit de komende jaren alleen maar toe. Om al deze bewoners ook in de toekomst te kunnen voorzien van voedsel is heroriëntatie nodig van het beleid en de investeringen, ook door gemeenten.

In en om veel steden in de hele wereld werken veel voedselinitiatieven (burgers, boeren en makers) al aan stukjes van die toekomst. Deze hebben aandacht nodig om te groeien en een grotere rol te kunnen spelen in de voedselvoorziening. Gemeenten kunnen al deze betrokkenen en belanghebbenden samenbrengen om innovatie op het gebied van voedselsystemen op te schalen; gericht op toegang tot gezond, betaalbaar en duurzaam geproduceerd voedsel voor iedereen.

Onderstaande rapporten geven je meer inzicht in achtergronden en aanbevelingen voor (Europees) beleid:

FAO (UN): Strengthening urban and peri-urban food systems to achieve food security and nutrition, in the context of urbanization and rural transformation

EuroCities: Cities Cooking up a fair, healthy and environmentally friendly EU food system.

Vlaanderen kent het 'Kookboek voor voedselbeleid: De lokale honger stillen' en een ondersteuningsorganisatie voor gemeenten Local4food.

VERDIEPING 8 – TRANSMISSIE

De voedsel- en landbouwtransitie voelt vaak groots en ongrijpbaar. In de chaos van alarmerende rapporten en toenemende polarisatie begrijpen we vaak wel dat er iets moet veranderen, maar ontbreekt het handelingsperspectief. Daarom is in de opzet van dit document gebruik gemaakt van het TransMissie model voor duurzame markttransformatie als achtergrond.

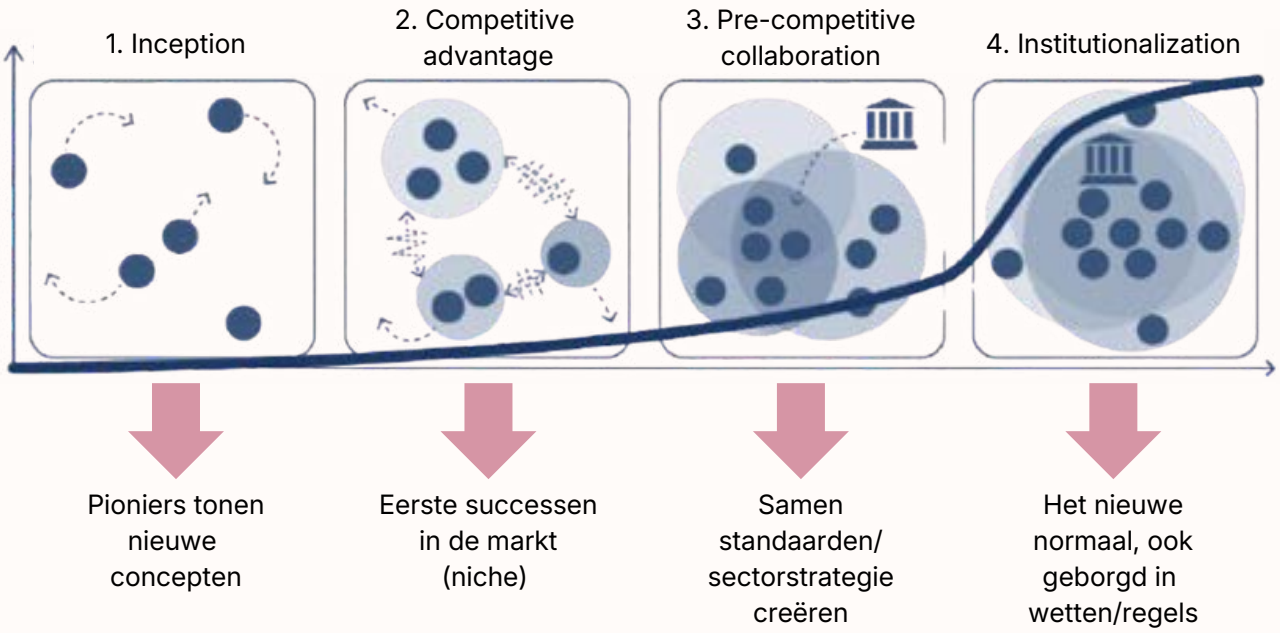

TransMissie model voor duurzame markttransformatie

Dit model, ontwikkeld door New Forsight, Nyenrode en Copernicus Instituut, schept orde in die transitiechaos. Transities zijn complexe processen. De hele voedsel- en landbouwtransitie is dan ook te groots om in één keer aan te pakken. Daarom pleitten de bedenkers van het model voor het opbreken van die transitie in meer overzichtelijke en haalbare deeltransities met een duidelijk geformuleerde missie of einddoel. Dat zou bijvoorbeeld kunnen zijn: voedselbeleid in uitvoering in alle Nederland gemeenten in 2030. Om daar te komen hebben alle stakeholders iets te doen. TransMissie helpt bepalen wie wat moet doen op welk moment van een transitie.

Wil je dieper in deze theorie en aanpak duiken? Lees meer info over het TransMissie model via het (gratis beschikbare) https://www.newforesight.com/nl/resource/transmission-e-book-nl/ of neem contact op met de Transitiecoalitie Voedsel.

BRONNENLIJST

Binnenlands Bestuur. (z.d.). Voedsel als strategisch beleidsinstrument voor gemeenten. https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/voedsel-als-strategisch-beleidsinstrument-voor-gemeenten

Biodiversity in Business. (z.d.). Whitepaper: Toegang tot grond. https://www.linkedin.com/search/results/content/?datePosted=%22past-week%22&keywords=netwerk%20duurzame%20pacht&sid=eK

Eurocities. (z.d.). Food transformation strategy. https://eurocities.eu/topics/food/

Food Trails. (2024). Urban food policies: 11 official municipal acts for urban food policy approval. https://foodtrails.milanurbanfoodpolicypact.org/resources/food-trails-urban-food-policies-11-official-municipal-acts-for-urban-food-policy-approval/

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (z.d.). Food systems transformations.https://openknowledge.fao.org/items/abdb1e3b-d991-4f85-8054-3d24c691826b

Groenboerenplan. (z.d.). Informatie over het Groenboerenplan. https://www.groenboerenplan.nl

Kadaster. (z.d.). Verkavelen met de Omgevingswet. https://www.kadaster.nl/-/verkavelen-met-de-omgevingswet

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. (z.d.). Gebruik van landbouwgrond en bodem. https://iplo.nl/thema/bodem/bodembeleid-kerninstrumenten/opgaven/landbouw-voedsel/

Natuur & Milieu. (z.d.). Nieuwe handleiding geeft gemeenten handvatten om burgers te beschermen tegen pesticiden. https://natuurenmilieu.nl/nieuws-artikel/nieuwe-handleiding-geeft-gemeenten-handvatten-om-burgers-te-beschermen-tegen-pesticiden/

Nederlandse Vereniging van Rentmeesters. (2025). Handreiking duurzame bepalingen pacht. https://www.rentmeesternvr.nl/publicaties-detail/2025/01/10/handreiking-duurzame-bepalingen-pacht

NewForesight. (z.d.). Transmissiemodel. https://www.newforesight.com/tm-general/

Vereniging van Nederlandse Gemeenten. (z.d.). Concrete stappen kunnen Nederland uit stikstofimpasse halen. https://vng.nl/nieuws/concrete-stappen-kunnen-nederland-uit-stikstofimpasse-halen

Vereniging van Nederlandse Gemeenten. (z.d.). Gezamenlijke inspanning voor natuur en vergunningverlening. https://vng.nl/nieuws/gezamenlijke-inspanning-voor-natuur-en-vergunningverlening

Vereniging van Nederlandse Gemeenten. (z.d.). Handreiking duurzaamheidsrapportage en verantwoording voor decentrale overheden. https://vng.nl/publicaties/handreiking-duurzaamheidsrapportage-en-verantwoording-voor-decentrale-overheden

Werkplaats voor Landbouw en Natuur. (z.d.). Instrumentenkoffer landelijk gebied. https://werkplaatsvoorlandbouwennatuur.nl/aan-de-slag/instrumentenkoffer-landelijk-gebied

Boerenbusiness in Balans. (z.d.). Bouwstenennotitie: Handreiking voor gemeenten in Noord-Holland. https://www.boerenbusinessinbalans.nl/kennis/bouwstenennotitie-handreiking-voor-gemeenten-in-nh/

Deze handreiking is tot stand gekomen in samenwerking met Wageningen University & Research, als onderdeel van het vierjarige Europese onderzoeksprogramma FOSTER. Transitiecoalitie Voedsel was hierbij betrokken als maatschappelijke organisatie, samen met andere Europese organisaties.

Fostering food system transformation by integrating heterogeneous perspectives in knowledge and innovation within the European Research Area

FOSTER project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under Grant Agreement nº 101059954. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

COLOFON

De kansen van voedsel- en landbouwbeleid voor gemeenten

Deze publicatie is geschreven in 2026.

Auteurs & bijdragers
Conny Taheij (Nationaal Voedselberaad), Arja Kapitein (Transitiecoalitie Voedsel), Thom Achterbosch (Wageningen University & Research), Yvonne Faber (Transitiecoalitie Voedsel)

Opmaak & ontwerp
Sandra Wilson (Transitiecoalitie Voedsel)

Uitgever
Transitiecoalitie Voedsel, Nederland

Website
www.transitiecoalitievoedsel.nl
fosterfoodsystem.eu

Licentie
CC BY 4.0 — Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal